

WIELOPLASZCZYZNOWE (WIELOASPEKTOWE) UJĘCIE SZLAKU TURYSTYCZNEGO

Rozwój turystyki wiąże się ściśle z szeroko rozumianym procesem pokonywania przestrzeni turystycznej w celach wypoczynkowych. Istotną rolę w procesie penetracji tej przestrzeni odgrywają wytyczone w terenie trasy, określane jako szlaki turystyczne. W zależności od podejścia badawczego lub dyscypliny naukowej, na polu której rozpatruje się problematykę penetracji rekreacyjnej stosuje się zróżnicowane definicje szlaków turystycznych. Na problem różnorodnego podejścia do problematyki szlaków turystycznych, w tym również stosowania rozmaitych definicji szlaków turystycznych zwracali już uwagę tacy badacze, jak: T. Bartkowski (1977), przedstawiając przegląd definicji podstawowych pojęć stosowanych w geografii turystycznej czy J. Sewerniak (1974), przeprowadzając analizę nazewnictwa szlaków turystycznych. Problem ten też poruszył również J. Styperek (2002), prezentując różne koncepcje podejścia do pojęcia szlaku turystycznego.

Celem opracowania jest próba ukazania mnogości podejść badawczych i definicji dotyczących szlaków turystycznych. Zdaniem autora zróżnicowanie podejść badawczych można przedstawić w trzech płaszczyznach: podstawowej, turystycznej i poza turystycznej.

Do płaszczyzny podstawowej zalicza się aspekt historyczny i aspekt projektowo – organizacyjny. Aspekt historyczny obejmuje pierwsze zastosowania oraz podstawowe definicje terminu „szlak”. Termin „szlak” ma znaczenie historyczne, ponieważ pojawił się wraz z rozwojem handlu międzynarodowego, kiedy używano go wraz z nazwami własnymi, np. szlak bursztynowy, wykorzystywany przez kupców handlujących bursztynem, wiodący od Adriatyku przez Węgry, Morawy i Śląsk nad Morze Bałtyckie. Definicję w ujęciu historycznym zawiera „Encyklopedia powszechna PWN” (1968), według której szlaki to „drogi handlowe, służące wielkiemu handlowi międzynarodowemu; w dawnej Polsce nazwą szlaki określano zwłaszcza drogi, którymi zwykle posługiwali się kupcy”. Dalej wyróżniono trzy zasadnicze historyczne szlaki przebiegające przez ziemie polskie: szlak czarny wiodący z Krymu do Konstantynopola i Zbaraża, szlak wołoski prowadzący z Krymu do ujścia Dniestru, a dalej do Lwowa i Przemysła oraz szlak kuczmański, częściowo wspólny z czarnym do wysokości Bohu,

prowadzący dalej na północny zachód między Bohem a Dniestrem, a kończący się w okolicach Zbaraża.

Do tematyki historycznej można też zaliczyć wyznaczanie szlaków turystycznych na podstawie walorów historycznych. Przykładem mogą być Szlak Piastowski, Szlak Kopernikowski, Szlak Orlich Gniazd czy Szlak Tatarski.

W płaszczyźnie podstawowej należy uwzględnić definicje szlaku prezentowane w słownikach. Według „Słownika polskiego” szlak to „droga naturalna (np. rzeka) lub trakt wytyczony przez chodzenie, jeżdżenie; droga, którą ktoś przebył lub ma przebyć; także: odcinek torów kolejowych między kolejnymi stacjami”. Podobne definicje zawierają „Podręczny słownik języka polskiego” (1996), w którym szlak to: „droga naturalna (np. rzeka) lub trakt wyznaczony przez tych co nim szli lub jechali” oraz „Słownik współczesnego języka polskiego” (1996), w którym on definiowany jest jako „droga, z jakiej się korzysta, aby dotrzeć do określonego celu; przetarta droga, linia komunikacyjna”.

W słownikach można też odnaleźć definicje szlaku turystycznego, w „Słowniku języka polskiego” (1995), to „droga naturalna lub trasa specjalnie wytyczona, zwykle oznakowana dla celów sportowych lub turystycznych”.

Jednak istotne definicje i zagadnienia dotyczące szlaków turystycznych wiążą się z aspektem organizacyjno projektowym. Podstawową organizacją zajmującą się szlakami turystycznymi w Polsce jest Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze (PTTK). Zasadniczym dokumentem w sprawie szlaków turystycznych wydanym przez PTTK jest „Instrukcja znakowania szlaków turystycznych PTTK” (www.pttk.pl), zawierająca problematykę dotyczącą zagadnień prawnych, rodzajów szlaków, sposobów oznakowania, zasad projektowania i prowadzenia szlaków, technik znakowania i konserwacji szlaków oraz prowadzenia dokumentacji. W instrukcji przedstawiono również definicję szlaku turystycznego: „Za szlaki turystyczne w rozumieniu niniejszej instrukcji należy uznać trasy, których przebieg został oznaczony w terenie zgodnie z niniejszą instrukcją. Lądowe szlaki turystyczne prowadzone są zazwyczaj istniejącymi w terenie: ścieżkami i drogami. Wodne szlaki turystyczne wykorzystują istniejące cieki i akweny”. Warto zauważyć, iż w poprzedniej wersji instrukcji, wydanej przez Zarząd Główny PTTK w 1995 roku, zawarto pełniejszą definicję szlaków turystycznych, brzmi ona następująco: „trasy, których przebieg został oznaczony w terenie za pomocą zunifikowanych znaków barwnych służących turystom do orientacji i prawidłowego wyboru kierunku wędrowania”.

Celem odpowiednio zaprojektowanych szlaków turystycznych jest umożliwienie uprawiania różnych form turystyki i rekreacji, dlatego w dalszej części omówione zostaną aspekty zawarte w płaszczyźnie turystycznej. Ponieważ użytkowanie szlaków turystycznych wiąże się z procesem zagospodarowania

turystycznego, warto zacytować podejście przedstawione przez Dębskiego (1978). Autor podzielił elementy zagospodarowania turystycznego, wyróżniając dwie zasadnicze grupy, tj. urządzenia turystyczne i urządzenia paraturystyczne. Szlaki turystyczne zaliczył do grupy pierwszej, a jako kryterium ich podziału przyjął sposób poruszania się po szlaku. Wydzielił szlaki:

- piesze oznakowane w odpowiedni sposób, czyli ciągi służące wędrowkom pieszym, a w przypadku położenia na terenach nizinnych, także wędrowkom rowerowym,
- narciarskie szlaki podejściowe i zjazdowe posiadające na ogół podobne parametry co większe (zbiorcze) szlaki piesze (szerokość 2-3 m, nachylenie do 6%),
- wodne czyli oznakowane w odpowiedni sposób naturalne lub sztuczne ciekły wodne przystosowane do spływów kajakowych.

Do tematyki szlaków turystycznych w aspekcie zagospodarowania turystycznego odniosła się też Płocka (2002) w pracy dotyczącej wybranych zagadnień zagospodarowania turystycznego. Według autorki szlaki turystyczne zalicza się do przestrzennych jednostek zagospodarowania turystycznego, a definicja szlaku jest następująca: „szlak turystyczny to droga lub ścieżka prowadząca przez atrakcyjne obszary, miejscowości i obiekty turystyczne przystosowane do potrzeb określonych form wędrowek turystycznych”. Warto dodać, iż podstawowymi elementami zagospodarowania szlaków turystycznych są tablice informacyjne, punkty widokowe oraz miejsca odpoczynku.

Do zagadnień wchodzących w skład płaszczyzny turystycznej zalicza się też aspekt funkcjonalny, odnoszący się do funkcji szlaków turystycznych. Według Styperka (2002) ogół funkcji szlaków turystycznych można ująć w dwie zasadnicze grupy: funkcje turystyczne i funkcje ekologiczne. Do funkcji turystycznych zalicza się funkcje krajoznawcze, rekreacyjne i sportowe, a w ramach funkcji ekologicznych wyróżnia się funkcje ochronne, sterujące i edukacyjne.

W zagadnieniach obejmujących płaszczyznę turystyczną istotny jest aspekt systemowy, ponieważ w wyniku użytkowania szlaków turystycznych powstaje system interakcyjny pomiędzy środowiskiem geograficznym a użytkownikiem szlaku. Istotną rolę w tym systemie odgrywają związki łączące poszczególne jego elementy. Do nich zaliczyć można multisensoryczną percepcję krajobrazu. Takie podejście zaproponował Styperek (2002), tworząc geoekologiczną koncepcję linearnych systemów penetracji rekreacyjnej. Linearny system penetracji rekreacyjnej w ujęciu geoekologicznym jest linearnym fragmentem przestrzeni turystycznej, użytkowanej rekreacyjnie i odpowiednio przystosowanej do uprawiania różnorodnych form penetracji rekreacyjnej. Elementy tworzące system

to rekreant przemieszczający się w przestrzeni turystycznej, oś systemu, czyli trasa penetracji i jej infrastruktura, środowisko przyrodnicze i antropogeniczne położone w strefie percepcji wzrokowej, natomiast kompleks wzajemnych powiązań tworzą interakcje zachodzące pomiędzy elementami systemu w wyniku penetracji rekreacyjnej.

Innym systemowym ujęciem szlaków turystycznych jest koncepcja „europejskiego systemu szlaków długodystansowych („european long distans footpaths system”, czyli „E - paths”). Została opracowana przez powstały w 1969 roku Europejski Związek Wędrownictwa (European Ramblers Association w skrócie ERA), zrzeszający organizacje i kluby propagujące rozwijanie turystyki pieszej z 27 państw Europy. Od 1970 roku ERA rozpoczął rozwijać system międzynarodowych pieszych szlaków turystycznych na podstawie istniejących sieci szlaków regionalnych i lokalnych, nadając im oznaczenia E z kolejnymi numerami.

Trzecią płaszczyzną ujmującą problematykę szlaków turystycznych jest płaszczyzna pozaturystyczna. Mieści ona ujęcia wielu dyscyplin, jednak najważniejsze wydają się aspekty: ekonomiczne, prawne oraz ekologiczne. W aspekcie ekonomicznym szlak turystyczny można postrzegać jako produkt turystyczny. Według definicji Kaczmarka i in. (2002), szlak jako produkt turystyczny to specyficzny przypadek produktu, składający się z szeregu miejsc i obiektów związanych z pewną nadrzędną ideą, połączonych wytyczoną i oznakowaną trasą w terenie, cechującą się odpowiednią infrastrukturą turystyczną. Traktowanie szlaku turystycznego jako produktu turystycznego wymaga określenia jego trzech zasadniczych elementów struktury: rdzenia produktu, produktu rzeczywistego oraz produktu poszerzonego Styperek (2004). Rdzeń produktu tworzą motywy penetracji rekreacyjnej, które w tym aspekcie można podzielić na trzy grupy: motywy poznawcze wynikające z potrzeby poznania walorów krajoznawczych, motywy rekreacyjne wynikające z potrzeby regeneracji sił rozumiane jako relaks poprzez bezpośredni kontakt z przyrodą, potrzeby zagospodarowania czasu wolnego oraz motywy sportowe związane z możliwością uprawiania takich sportów, jak kajakarstwo, wspinaczka, narciarstwo, biegi przełajowe, itp.

Produkt rzeczywisty będą określały realizowane w terenie różnorodne formy penetracji rekreacyjnej na szlakach turystycznych odpowiednio przystosowanych do uprawiania poszczególnych form aktywności penetracyjnej.

Natomiast na produkt poszerzony będą składały się: system informacji o szlaku, np. oferty turystyczne, profesjonalne tablice informacyjne na szlaku prezentujące zagadnienie związane z postrzeganym na szlaku środowiskiem i zjawiskami zachodzącymi na szlaku, usługi przewodników turystycznych oraz usługi instruktorów sportowych.

Kolejnym zagadnieniem w płaszczyźnie pozaturystycznej jest prawny aspekt funkcjo-nowania szlaków turystycznych. Część tych zagadnień zawiera cytowana już „Instrukcja znakowania szlaków turystycznych PTTK”. Według dokumentu „ładowe i wodne szlaki turystyczne Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze wykonuje na podstawie przepisów ustawy z 18 stycznia 1996 roku, o KULTURZE FIZYCZNEJ (Dz. U. nr 25 z 1996 roku, poz. 113) i wy-nikającymi z niej rozporządzeniami”. Jednak instrukcja nie rozwiązuje w pełni problemów prawnych związanych z projektowaniem i użytkowaniem szlaków turystycznych, czego dowodem może być analiza prawna: „Przegląd uwarunkowań zagospodarowania przestrzeni, zasad tworzenia i funkcjonowania szlaków turystycznych (analiza prawna)” wykonana przez Robaczyńskiego (2006) na zlecenie Departamentu Turystyki Ministerstwa Gospodarki. Z konkluzji analizy wynika, że „postulowany akt prawny musiałby mieć rangę ustawową, ze względu na regulacje dotyczące prawa i obowiązków podmiotów zainteresowanych działalnością w sferze rynku turystycznego”.

Ostatnim aspektem poruszonym w opracowaniu jest aspekt ekologiczny. Ważnym zagadnieniem w tej dziedzinie są zmiany zachodzące w środowisku przyrodniczym wywołane penetracją rekreacyjną. Szczegółowe badanie procesów destrukcji powierzchni szlaków, w wyniku linearnej erozji gleby, spowodowanej pieszą penetracją, na odcinkach stoków w różnych przedziałach spadkowych przeprowadzili Soltesova (1982), Midrak (1989), Garland (1990). Na uwagę zasługują praca Midraka i Tomagowej-Rendekovej (1993), w której autorzy przeprowadzili kategoryzację typów powierzchni szlaków turystycznych, poddanych silnej antropopresji. Stosunkowo dużo opracowań poświęcono degradacji szaty roślinnej na szlakach turystycznych i ich sąsiedztwie oraz zjawisku synantropizacji. Warto jednak zauważyć, iż zdecydowana większość tych prac dotyczy obszarów górskich (Cole, 1993; Fabiszewski, Jenik, 1994; Eubanks, 1997; Varsavova, 1999). Ze względu na zmiany zachodzące w środowisku przyrodniczym w wyniku użytkowania turystycznego warto pamiętać, że szlak turystyczny traktować należy nie tylko jako oznakowaną drogę, ale strefę ciągnącą się wzdłuż szlaku.

Podsumowując powyższe rozważania należy stwierdzić, iż pojęcie szlak turystyczny jest bardzo szerokie i obejmuje różnorodne aspekty podejmowane przez badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe.

SUMMARY

MULTIFACETED APPROACH TO TOURIST PATHS

Paths marked out in the terrain, also known as tourist paths, play an important role in the exploration of tourist areas. Depending on the approach of the researcher or scientific discipline which studies the problem of recreational exploration one can distinguish between various definitions of tourist paths. Therefore in connection with above, the aim of this paper is to present the many approaches and definitions concerning tourist paths. In the opinion of the author, differentiation of research approach can be presented at 3 levels: basic, tourist and metatourist.

RM

BIBLIOGRAFIA

1. Bartkowski T. (1977): Wypisy do geografii turystycznej. Cz.1. Monografie, podręczniki skrypty AWF w Poznaniu 111.
2. Cole D.N. (1993): Trampling effects on mountain vegetation Washington, Colorado, New Hampshire, and North Carolina, U.S. Forest Service, Research Paper INT-484, 56 s.
3. Dębski L.A. (1978): Zagospodarowanie turystyczne. Monografie, podręczniki, skrypty AWF w Poznaniu 130.
4. Encyklopedia powszechna (1968): Encyklopedia powszechna PWN. Warszawa.
5. Eubanks E. (1997): Using Roundup to treat trail surface vegetation, U.S. Forest Service, Technology and Development Program, Recreation Tech Tips 2300, 3.
6. Fabiszewski J., Jenik J. (1994): Wartości przyrodnicze i zagrożenia Karkonoskiego Parku Narodowego. Kosmos, T. 43.
7. Garland G.G. (1990): Techniques for assessing erosion risk from mountain footpath, Environmental Management, 14 (6), s. 793 - 798.
8. Instrukcja znakowania (1995): Instrukcja znakowania szlaków turystycznych PTTK. Zarząd Główny PTTK. Warszawa, (www.pttk.pl).
9. Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2002): Produkt turystyczny. Wyd. Uniw. Łódź. Łódź.
10. Midrak R. (1989): Limity zatazenosti turistických chodníkov v Tatranskom Narodnom Parku zretelom na destrukciu ich povrhu, Zborník Prac o Tatranskom Narodnom Parku, 29, s. 239 - 251.
11. Midrak R., Tomagova - Rendekova R. (1993): Destrukcia a regeneracia povrhu vysokohorskeho turistického chodníka v Belianskich Tatrach, Zborník Prac o Tatranskom Narodnom Parku, 33, s. 87 - 110.
12. Płocka J. (2002): Wybrane zagadnienia z zagospodarowania turystycznego. CKU Toruń.
13. Podręczny Słownik Języka Polskiego (1996): Wyd. PWN. Warszawa.
14. Robaczyński W. (2006): Przegląd uwarunkowań zagospodarowania przestrzeni, zasad tworzenia i funkcjonowania szlaków turystycznych (analiza prawna), www.mg.gov.pl
15. Sewerniak J. (1974): Przegląd nazewnictwa szlaków turystycznych na tle definicji szlaku pieszego. Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki , nr 6 - 7, Warszawa, s. 21 - 23.
16. Słownik Języka Polskiego (1995): Wyd. Nauk. PWN. Warszawa.
17. Słownik Współczesnego Języka Polskiego (1996): Wyd. Nauk. PWN. Warszawa.
18. Soltesova A. (1982): Vplyv zoslapovania navstevníkmi na Vybrane spolocenstva jv ubocia Lomnickieho stitu, Zborník Prac o Tatranskom Narodnom Parku, 23, s. 77 - 105.
19. Styperek J. (2002): Linearne systemy penetracji rekreacyjnej. Bogucki Wyd. Nauk. Poznań.
20. Styperek J. (2004): Szlak turystyczny jako produkt turystyczny. [w:] Red. S. Bosiacki i J. Grell. Gospodarka turystyczna w XXI wieku. Szanse i bariery rozwoju w warunkach integracji międzynarodowej. AWH Poznań, s. 419 – 425.
21. Varsavova M. (1999): Vulnerability of abiotic parts of the natural environment in the surrounding of the tourist path in the Belianske Tatra Mts, [w:] Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego, Mat. Konf., 15 - 16.10.1998. AWF Poznań, s. 89 - 102.